

Gençlik Çalışmaları Birimi

Yaratıcı Fikirler Toplantıları

Engelli Gençler ve Yüksek Öğretim

Ekim 2009 - Şubat 2010

Elzi Menda

(Sabancı Üniversitesi, Engelli Öğrenci Destek Programı Sorumlusu)

Engin Yılmaz

(Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Teknoloji Laboratuvarı (GETEM) Direktörü)

“Yüksek Öğretimde Engelliler”

Elzi Menda (Sabancı Üniversitesi, Engelli Öğrenci Destek Programı Sorumlusu) --- Engin Yılmaz (Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Teknoloji Laboratuvarı (GETEM) Direktörü)

Engelli öğrencilerin, Üniversite tarafından sunulan her türlü hizmet ve olanağa diğer öğrencilerle benzer şekilde erişimlerinin sağlanması amacıyla, Ekim 2005'te Bireysel ve Akademik Gelişim Merkezi (BAGEM) çatısı altında Engelli Öğrenci Destek Programı oluşturuldu. BAGEM'de bulunan diğer destek birimleri: 'Akademik Destek', 'Danışmanlık Sistemi', 'Bireysel Danışmanlık' ve 'Yazma Becerileri Merkezi'dir.

Engelli öğrenci kimdir? Bir ya da birden fazla yaşamsal faaliyeti (özbakım becerileri, motor beceriler, görme, işitme, öğrenme, çalışma gibi) çeşitli nedenlerle kısıtlı olan ve bunu resmi olarak belgeleyebilen öğrenciler.

Destek Programının ana ilkeleri:

1. fırsat eşitliği,
2. bireysel yaklaşım,
3. öğrenci katılımı (sadece hizmetten yararlanan konumda olmayıp durumunu en iyi bilen kişi olarak farklı çözüm önerileri getirmesi),
4. sosyal ve kişisel gelişimi desteklemek,
5. gizlilik,
6. sorgulayıcı ve adil olması(Yapılan düzenlemenin mutlaka kabul edilir bir gerekçesi olmalı ve öğrenciye haksız avantaj sağlamaması; Öğrenciyi mezun ederken, diplomanın kendisine sağlayacağı tüm yetki ve sorumluluklara hazır olduğundan emin olunması),
7. sorumlulukların paylaşımı (Üniversite'nin ilgili tüm birimlerinin işbirliği içinde sorumlulukları paylaşması).

Burada özellikle beş gruba büyük sorumluluk düşmektedir:

Üniversite yönetimi: Öğrenciden talebin gelmesini beklemeden, gerekli olabilecek düzenlemeleri düşünmek ve planlamak; öğrencilerin gereksinimlerini karşılayabilmek için, mevcut kaynaklar doğrultusunda, çözüm üretmek; öğrencinin sisteme güven duymasını sağlamak.

Fakülte: Üniversitemizde Fakülte tarafından atanan akademik danışmanlar öğrencinin ders seçiminde destek sağlıyor. Öğrencinin ders seçiminde dersin içerikleriyle ilgili daha çok bilgi sahibi

oldukları için, burada destek sorumlusunun vereceği bilgiler çok kısıtlı. Dolayısıyla hangi dersleri seçebileceği, ileride yoğunlaşmayı düşündüğü alanla ilgili ders seçimlerinde öğrencilerin akademik danışmanlardan aldığı destek çok yararlı .

Öğretim üyesi: Öğrencinin başarısında öğretim üyelerinin desteği son derece önemlidir. Öğretim üyesi, sınıfındaki tüm öğrencilere hitap edecek bir öğretim metodu geliştirmeli, materyalleri öğrencinin erişebileceği şekilde sağlamalı, ve sınıfındaki diğer öğrencileri de destek sürecine katılmaya teşvik etmeli (not tutma, okuma yapma gibi,).

Öğrencinin sorumlulukları: Programa başvurmak ve gereksinimlerini dile getirmek, derslere katılmak, gerekli düzenlemeleri zamanında talep etmek, her dönem başında, gereksinimleri karşılıklı görüşmek ve gerekli yeni düzenlemeler için destek sorumlusu ile görüşme talep etmek.

Destek Sorumlusu: Öğrencilerin destek sisteminden haberdar olmasını sağlamak, öğrenciyle birlikte gereksinim analizi yapmak, öğretim üyelerini ve ilgili birimleri öğrencinin gereksinimleri konusunda bilgilendirmek, düzenlemelerin yapılmasında koordinasyonu sağlamak, destekleyici teknolojileri araştırmak ve satın alınmasını sağlamak,vb.

Destek sürecinden kısaca bahsederseniz, üniversiteye girişten başlıyor, kayıt, oryantasyon, öğrenim sürecinde verilen akademik destek kampusun fiziksel koşullarıyla ilgili destekler, psikolojik destek, kariyer/ staj desteği. Üniversiteye girişte, aday öğrencinin öncelikle tanıtım bilgileri ve sunulan destek hizmetlerine , erişilebilir durumda olması sağlanıyor.lazım. Lisansüstü başvuru formumuz da ulaşılabilir durumda ve öğrencinin engel durumunu başvuru aşamasında sorgulayabiliyoruz. ve kabul edilen adaylar için kayıt öncesi gerekli düzenlemeleri sağlamaya çalışıyoruz. Üniversite'ye kayıta lisans öğrencilerinin bilgisi ÖSYM'den, Öğrenci Kaynakları Birimi'ne geliyor. ÖSYM'ye engeli olduğunu bildiren öğrencileri bu şekilde tespit edebiliyoruz; diğer engelli öğrencilerimizi de üniversiteye kayıt sırasında doldurdukları Öğrenci Bilgi Formu'ndan tespit ediyoruz. İlgili soruyu cevaplayan kişinin bilgileri otomatik sisteme aktarıldığı için her dönem başında bir rapor şeklinde dönebiliyoruz.

İlk yaptığımız şey bu öğrencilerle irtibata geçmek, bir e-mail aracılığıyla kendimizi tanıtıyoruz, programa kayıtlı olması için sağlaması gereken belgeleri söylüyoruz ve ilk görüşmeye çağırıyoruz. Bu ilk görüşmede _kayıt ve hemen sonrasındaki İngilizce Dil Ölçme Sınavı ile ilgili düzenleme gerekiyor mu? Oryantasyonla ilgili düzenlemeye ihtiyaç var mı?, Ulaşımını sağlayabiliyor mu? gibi konuları görüşüyoruz ve hemen ilgili birimleri bilgilendiriyoruz. Kayıt sonrasında, öğrenciyle görüşmemizde sorduğumuz sorulardan biri de, oryantasyon programına katılıp katılmadığı. Eğer katılmadıysa, biz gerekli bilgileri sağlıyoruz. Yeni başlayan tüm öğrencilere okullarındaki ilk dönemlerinde akademik ve sosyal yaşama daha kolay uyum sağlamaları amacıyla 3. ve 4. sınıf gönüllü öğrencileri arasından

seçilen akran danışmanlar atanıyor. Bu akran danışmanlar da önceden bir eğitimden geçiyorlar; zaman yönetimi, kendini güvenle ortaya koyma gibi eğitimler alıyorlar.

Akademik açıdan nasıl bir destek sunuyoruz? Kayıt sonrasında ve her dönemin başında destek sorumlusu öğrencilerle bireysel görüşme yapıyor gereksinimlerine göre gerekli düzenlemeler belirleniyor. Nedir bunlar? ders kayıtlarına destek, akademisyenlerin ve danışmanların bilgilendirilmesi, ders takibine yönelik düzenlemeler, sınavla ilgili düzenlemeler. Bunları belirlerken sağlık raporu bizim için çok önemli gerekli durumlar da uzman doktora başvuruyoruz, öğrencinin geçmiş tecrübelerinden faydalanıyoruz örneğin lisede ne gibi uygulamalar yapılmış? Onları araştırıyoruz, gerekirse okuluyla irtibata geçiyoruz.

Soru: Dersin takibi ile ilgili düzenlemeler neler?

E.M: - , ders materyallerinin farklı formatlarda sunulması gerekiyorsa, örneğin az gören öğrenci için basılı makalelerin elektronik ortama aktarılması, görmeyen öğrenciler için makalelerin kasete okunması gibi bir destek., Destekleyici teknolojiler: Her öğrencinin kullanımına bir dizüstü bilgisayar veriliyor. Az gören öğrencilerin beyaz tahtayı takip etmesine yardımcı Mimio ürünü; elektronik beyaz tahtayı takipte Net Meeting; basılı materyalleri büyütüp okumaya yardımcı olan taşınabilir kapalı devre televizyon sistemi(CCTV), bilgisayar ekranındaki yazıları büyütme yarayan Zoomtext Programı ve ses kayıt cihazımız var.Ders ile ilgili çalışmalarda (laboratuvar çalışmaları, ödevlerin yazımları, ders notları b.) destek olmak üzere çalışma burslu öğrenci atıyoruz. Bu aşamada öğretim üyesinin üzerine bir sorumluluk düşüyor, çünkü ödevlerin yazımında nereye kadar destek verilmesi gerektiği, doğrudan akademisyenin rehberliğinde gitmesi gereken bir çalışma.

Soru: Sınavla ilgili düzenlemeler neler?

E.M: Gerekli durumlarda ek süre verilmesi, sınavın ayrı yerde verilmesi, gözetmen okuyucu ya da yazıcı tahsisi, soru puntolarının büyütülerek öğrenciye sunulması ya da alternatif değerlendirme yöntemleri ve burada da esas olan, dediğim gibi öğrencinin özel durumu nedeniyle diğer öğrencilere göre dezavantajlı ya da avantajlı durumda olmaması.

Fiziksel – kampus olanakları açısından biz şanslı üniversitelerden biriyiz, çünkü mimari süreçte, yani ilk tasarımlar yapılırken tekerlekli sandalye kullanan öğrenciler düşünülerek yapılmış ve dolayısıyla tüm fakülte ve idari binalara kolayca erişim olanağı var. Tüm binalarda tekerlekli sandalye erişimine uygun asansörler ve tuvaletler mevcut. Uygun rampalar ve rampa önlerine araç parkını önlemek için sabit kukalarımız var. Yurtlarda engelli öğrenciler için tasarlanmış odalarımız var. Tüm öğrenciler sağlık sigortası kapsamında. Öğrencilerle zaman zaman bir araya gelerek kapmüste iyileştirilmesi gereken

kısımları belirleyerek Üniversite Hizmetleri Birimi ile işbirliği içinde ve üniversite olanakları dahilinde bunların yapılmasına çalışıyoruz.

Psikolojik destek: Öğrenciler istedikleri zaman bireysel danışmanlardan gerekli desteği alabiliyorlar. Destek sorumlusu da gerekli gördüğü durumlarda öğrenciyi bireysel danışmanlara yönlendiriyor.

Kariyer /staj olanakları: Kurumsal Gelişme Birimi'nde kariyer desteği veriliyor. Onlarla birlikte iş birliği içerisinde zaman zaman öğrenciyi uygun olanakları araştırıyoruz. Bu konuda farklı firmaların ürettiği projeler var, bunları öğrencilerle paylaşıyoruz. Başka engellilere yönelik ne çalışmalar yapılıyor?

- Lisans öğrencilerinin mezun olabilmesi için tamamlamaları gereken, bir üniversite dersleri grubu var. Bu derslerden bir tanesi Toplumsal Duyarlılık Projeleri dersi. Bu ders kapsamında, farklı projelerde görev alıyor öğrenciler ve bu projelerin bir kısmı da engellilere yönelik projeler ve bu projelerde görev alan bir çok öğrenci, daha sonraki dönemlerde gönüllü olarak bu projelerde çalışmaya devam ediyor.
- Bilgi Merkezi ve Altı Nokta Körler Vakfı iş birliği ile 32 adet sesli kitabımız var. Bu kitapları Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Teknoloji ve Eğitim Merkezi (GETEM) ile de paylaştık ve GETEM sayesinde şu anda kısmi görme engelli öğrencilerimiz, başka birçok kitaba daha erişebilmekte.

2009 Avrupa Birliği Komisyonu'nun Erasmus Başarı Hikayeleri broşürü için 67 üniversitenin yarıştığı yarışmada seçilen 10 üniversiteden birisi olduk. Bunun nedenlerinden biri de engelli öğrencilere yönelik uygulamalarımız olduğu açıklandı.

Bir de çok kısa olarak, 2009 Güz Dönemi'nde uygulamaya başladığımız bir projeden bahsetmek istiyorum; "Birlikte Yaşayalım Projesi". Bu çalışma Engelli Öğrenci Destek Programı tarafından Toplumsal Duyarlılık Projeleri ve bireysel danışmanlıkla işbirliği içinde ve gönüllü öğrencilerimizle yürüttüğümüz bir proje. Buradaki amacımız ilkökul düzeyindeki çocukları engellilik konusunda bilgilendirmek, bu konuda küçük yaşlardan farkındalık kazandırmak, engelli bireylere nasıl destek olabileceklerini göstermek ve birlikte yaşamının ilk kuralı olan karşılıklı saygı bilincini kazandırmak. Bunu neyle yapıyoruz? Materyal geliştiriyoruz, görsel malzemeler kullanıyoruz, oyunlar, empati kurma çalışmaları ve sohbetler aracılığıyla. Erol Türker İlköğretim Okulu'nda başladık, bu dönem ilk pilot çalışması tamamlandı. 2 sınıf öğrencilerden okul yönetimi tarafından belirlenen 20 öğrenciyle 7 hafta sürecisince her hafta 2 ders saati bir araya gelerek farklı engel grupları işlendi. Uzun dönemde hedefimiz; bunun olumlu çıktılarını Milli Eğitim Bakanlığı'yla paylaşmak ve bu konuda duyarlılık sağlama çalışmalarının müfredata alınması için girişimlerde bulunmak.

Soru: Bu çalışmada engelli bireyler de çalışmanın bir parçası oldular mı, görme engelliler, işitme engelliler, bedensel engelliler sınıfta bulundular değil mi?

E.M: Yok, bu tamamen tutuma yönelikti, sadece Erol Türker İlköğretim Okulunda yaptık, orada engelli öğrenciler yoktu . 2. dönemde çocukları engelli öğrencilerle biraraya getirmeyi planlıyoruz.

Soru: Ankara'dan AFSAD'dan geliyorum Derya Büyüktanır. Gerçekten çok güzel, farklı bir uygulama, diğer üniversitelere de aktarmak gibi bir girişiminiz oldu mu? Ankara'daki üniversitelerin (hepsinin işleyişini az çok biliyoruz) uyguladığı çalışmalar var ama, bu kadar kapsamlı bir şey yok, en azından bunları biraz daha standardize etmek anlamında çalışmalarınız var mı?

E.M: Bizim, bütün üniversiteler olarak bulduğumuz çalıştaylar var. "Engelsiz Üniversiteler" çalıştayları düzenleniyor, bu sene 4.sü olacak İzmir'de. Dolayısıyla orada bir araya gelip, bu sorunları konuşuyoruz.

Soru: Tüm üniversiteler olarak mı?

E.M: Tüm üniversiteler olarak. Ayrıca biliyorsunuz 2006'da YÖK'ün özürlü öğrencilere ilişkin yönetmeliği yayımlandıktan sonra, artık bütün üniversitelerde Özürlü Öğrenci Birimleri'nin, kurulması zorunlu hale geldi. Dolayısıyla her üniversitede, bu alanda, bayağı bir çalışma olduğunu düşünüyorum.

Yorum: En son çalıştayda da sayıları epey yüksekti

E.M: Çok yüksek evet ve giderek artıyor, dolayısıyla Ankara'da da bir çok iyi uygulama var. Mesela; Bilkent Üniversitesi'nde, ODTÜ'de, dolayısıyla bunları çalıştaylarda hep paylaşıyoruz. Ayrıca Engelsiz Üniversiteler Platformu var, mail üzerinden birbirimizle haberleşebiliyoruz.

Soru: Aslı ben, Boğaziçi Üniversitesi'nden geliyorum. Bu tür çalışmaları, ayrı bir ders, ayrı bir proje olarak koymak yerine mesela; İngilizce dersinde görme engellilerle ilgili bir konu yer alsın, yani müfredatta konsa. Mesela bunlar Milli Eğitim Bakanlığı'na hiç sunuluyor mu?, Çünkü bunu ayrıyetten sunmak başka, müfredatın içine yedirilmesi başka bir şey. Müfredatın içine konulsa, normal bir hayatın parçası olduğu şeklinde sunulsa daha iyi olmaz mı?

E.M Üniversiteler için mi diyorsunuz?

Yorum:Yok hayır, ilköğretim okulları için diyorum

E.M: İlköğretim okulları için zaten uzun dönemli amacımız biraz bu. Biz şu anda bir program başlattık, uzun dönemde hedefimiz; bunun olumlu çıktılarını Milli Eğitim Bakanlığı'yla paylaşmak.

Ama Şu an yaptığımız bir pilot çalışma, dolayısıyla bunu baya bir geliŐtirmemiz lazım. GeliŐtirdikten sonra, elimizdeki tam malzemeyle çıkmayı istiyoruz. Şu anda mesela, ilkokul düzeyinde çocuklara, bir tutum anketi uyguladık. Tutum anketine bakacağız, sorulara verdikleri cevaplara bakacağız, sorular okundu mu? Yani gerçekten soruları anladılar mı? Soru sorma Őeklimiz doğru muydu? Onların üzerinden geçtikten ve yapılan çalışmaları biraz daha geliŐtirdikten sonra, uzun dönemdeki amacımız, Milli Eğitim Bakanlığı'na sunup, bunu müfredata alınmasını sağlamak.

Yorum: Bir Şey eklemek istiyorum, senin dediğini yanlış anlamadıysam eğer, bu bizim de özellikle orta öğretimde, mevcut bütün derslerin yapısıyla ilgili, üzerine dŐndđümüz bir mevzu. İnsan haklarıyla ilgili bir Şey söyleyeyim, bence benzer bir durum, mesela ; toplumsal cinsiyet konusuyla

ilgili, Şimdi bütün eğitim sisteminin kendisi zaten, o kadar erkek egemen ki, sizin bunun içine kadın haklarıyla ilgili ders koyuyor olmanız, sistemi, toplumsal cinsiyet açısından eşit hale getirmiyor veya benzer biçimde, sistemin kendisi o kadar engelliler için değil ki, bütün sistemin içerisine, 2 saatlik ders koyuyor olmak bir Şey değiştirmiyor. Yani ne dersi koyarsanız koyun sonuçta matematik dersinde kaç tane yumurtanın hesabını, mutfakta kadın omlet yaparken örnek olarak yapıyorsa, o ders iŐe yaramıyor aslında. Dolayısıyla o yüzden anladığım kadarıyla bunu ders üzerinden, ana akım olarak içine örnekler vesaireyle, yedirmek ile ilgili bir Şey dediğini anlıyorum. Çünkü insan haklarında da aynı dert var yani, o dersi koyun içine, sistemin kendisinde öyle örnekler var ki zmyor iŐi o.

Yorum: Ben bir Şey söyleyebilir miyim bu noktada, yani çok ileri noktada dŐnyorsunuz güzel bir Şey ama, Şu an itibarıyla arkadaşlar, üniversitelerde, ğretmen yetiŐtiriyoruz değil mi? valla öğretmenlerle ilgili derslerde, engellilere yönelik ders yok, yani müfredata daha bu bile koyulamamıŐken, sizin dediğiniz çok doğru bence, o olayın duyarlılık ve çözümünün tek yolu engellilerin herkese olabildiğince eşit, aynı ortamlarda bulunması. Onu görmelisin diyorsan, bak engelliye Şöyle davran, karşıdan karşıya geçerken elini tut, Malesef bu tür Şeylerle zlebilecek Şeyler değil. Ama bu da yok, yani bunu da yapmak lazım, o duyarlılığı da ölçmek lazım, ama bu ilk baŐlarda daha öğretmenlerin verdiği eğitim, daha okullarda, üniversitelerde bizce her bölümün mesela bir mimari, erişilebilirlik diye bir dersi var mı mimarlık fakültesinin yok, adam mesela bina yapıyor, asansrn koymuyor. Mesela ğretmenler için, "engelli bir ocuk sınıfta olursa, nasıl davranırım?" diye bir ders var mı? Birakin dersi, müfredata da doğru dzđn girmiyor. Yani olaylar daha buralardan başlıyor maalesef ülkemizde, o nedenle dediğiniz nokta çok doğru, ama Şu an için daha oraya gelene kadar, yapılacak o kadar çok Şey var ki

Yorum: Ben Celal, Adana'dan, Genç Engelliler Spor Klubnden . zm olarak dŐndđmz zaman ilköğretim düzeyindeki çocukların engellilerle alakalı , eğitilmesiyle ilgili, örneğin; bu diğer ülkelerde

var. Avrupa ülkelerinde var, çizgi filmlerde engelli karakterlerin olması, çocuk yarışmalarında engelli çocuklarında olması . Evet bir yerde söylediğiniz çok çok mantıklı yani engellilerle alakalı 2 saat çok yeterli değil,

Yorum: Bilinç altına yerleştirmek, durumu alıştırmak, çocukları engellilere alıştırmak, engelliliğin bir durum olduğunu, dezavantajlı bir durum olduğunu, ama çok kötü bir durum olmadığını öğretmek bir açıdan daha değerli, neticede, bu sözü engelli bir birey olarak kullanmak çok hoş gelmese de, hepimiz engelli adayız. Bu çocukların ileride olası bir kaza ya da bir durum karşısında, engelli olmaları halinde, hayatta o kadar da küsmemeleri gerektiği filan gibi şeyler de kazandırabilir gibi düşünüyorum

Soru: Merkezde, üniversiteye hazırlanan, engelli bireyler için, öğrenciler için bir çalışmanız var mı?

Soru: O çok önemli çünkü 2009 ÖSS'ye 1milyon 473 bin öğrenci katıldı, rakamlar biraz eksi, artı olabilir. 1061 tanesi engelli idi. 1061 engelli öğrenci, görme işitme ve bedensel engelli, bütün 3 gurubu kapsayan öğrenci grubuydu ve 716 tanesi üniversiteyi kazandı yani yaklaşık %69 gibi bir başarı oranı , çok yüksek bir başarı oranı. Üniversiteye hazırlanamama sebeplerinin başında da, dershanelerin fiziki yapılarının, engellilere uygun olmaması, ilköğretimde, ortaöğretimde, öğretmenlerin engelli bireylere, öğrencilere farklı yaklaşımı, örneklendirmem gerekirse mesela; aynı dersten 40 alan iki öğrenci, yani kağıtları aynı olan, engelli öğrencinin notu 45'e yükseltilebiliyor, yani tölere edilebiliyor. Dolayısıyla sağlıklı eğitim alamıyor ve üniversite düzeyinde de, kendi yaş grubuyla, eğitim grubuyla aynı şartlarda, o sınava hazırlanamıyor. Bununla ilgili bir çalışma yapmayı düşünüyor musunuz?

E.M: Olabilir tabii ki

Soru: Ben bir şey sorabilir miyim size? 1061 öğrenciden 716 tanesinin gerçekten akademik mi kazandığını düşünüyorsunuz, yoksa üniversitelerdeki engelli kontenjanıyla mı? Yani bence önemli bir soru, tartışalım bunu

Yorum: Bence önemli olan bu 1061 kişinin, o sınava giriyor olması bence

Yorum: En önemlisi o, yani 8 buçuk milyon engellinin yaşadığı bir ülkede, eğitim alan, yaş grubu ortalama 2 milyon iken, yani 1000 kişinin, 1061 kişinin, ÖSS'ye giriyor olması, sorgulanması gereken şey bence, burada o kontenjanın çok mühim olduğunu düşünmüyorum ben

Yorum:İkinci sunuma geçelim mi arkadaşlar?

Engin Yılmaz: Merhaba arkadaşlar adım Engin Yılmaz Boğaziçi Üniversitesi'nden geliyorum.GETEM'in direktörlüğünü yapıyorum aynı zamanda, yine Boğaziçi Üniversitesi'nde doktora yapıyorum, bilişimle ilgili. Ben size kısaca Boğaziçi Üniversitesi'nde yaptığımız çalışmalardan bahsedeceğim ilk planda. Çok uzatmayacağım, biraz hızlı hızlı geçeceğim, zaten Elzi Hanım bir çok şeyden bahsetti Sabancı Üniversitesi'nden, Boğaziçi Üniversitesi'nde de benzer çalışmalar var. Ondan sonra biraz, aslında genel olarak misyonumuz ne? Neler yapmak istiyoruz? Ve yaklaşımımız ne? ondan daha çok bahsetmek istiyorum

Daha önce Elzi Hanım'ın hazırladığı sunumda da geçti, Özürlüler Kanunu'nun üniversitelere uygulanması ve Boğaziçi Üniversitesi örneği üzerinden bir şeyler anlatmak istiyorum. Öncelikle misyonumuzdan bahsetmek lazım, burada şu çok önemli Boğaziçi Üniversitesi'nde şu an gördüğümüz işte engelli bireyler dahil herkesin tam olarak erişebileceği, eşit katılım sağlayabileceği, bir topluluk oluşturmayı amaçlayan bir yapı ve bununla ilgili engellerin neler olduğu anayasada, kuruluş anayasasında, mevcut, yani oraya sokuldu, bundan sonra yapılacak tüm düzenlemelerde, engelli bireyler dahil, herkesin eşit katılımı , hedefleyerek çalışmalar yapılıyor.

Başlangıçta misyonun, yani bunun konulması önemliydi ve burada amaçlar ne? Engellileri desteklemek, onların sorunlarını, engelli ve bağımsız bireyler olarak, okul içinde üniversite içinde, yaşamlarını sürdürmeleri için, belirli çalışmalar yapmak amacıyla bütünlüğü oluşturmaya çalıştık. Burada engellilerle ilgili Boğaziçi Üniversitesi, aslında köklü bir geçmişe sahip, ondan biraz bahsetmek gerekiyor. Robert Koleji döneminden bu yana, hep Boğaziçi Üniversitesi olduktan sonra da, engelliler için hep duyarlı çalışmalar yapılmış.

Şimdi ilk olarak biliyorsunuz Engelliler Komisyonu var. Ondan önce daha 1980'li yıllarda Boğaziçi Üniversitesi'nde Braille Kütüphane kuruluyor, orada görmeyenler için kitaplar elde ediliyor, bir sürü Braille dergi ve kitaplar getiriliyor, bir çok bilgisayar desteği veya diğer destek teknolojilerinin araç gereçleri alınıyor daha 80'li yıllardan söz ediyorum ve Engelliler Komisyonu da 1990 yılında kuruluyor. Kendilerini her türlü açıdan engellerini geliştirebilmesi için bu konuda çalışma yapıyor , düşünün bakın 2006 yılında Özürlüler Yasasında YÖK'ün çıkardığı yönetmelikte, her üniversitenin bir Engelliler Birimi kurmasını zorunlu tutuyor,daha Boğaziçi Üniversitesi'nin 1990 yılında kuruluyor ve bakın üyelerinin böyle bir genel listesi var. Burada, kimin ne olduğu önemli değil, ama burada şu önemli, her bölümden birinin olması. Bölümlerden biri, kayıt işlerinden bir kişi, burs ofisinden bir kişi, gerekirse zaman zaman YARYOK'tan yani Yabancı Diller Yüksek Okulu dediğimiz bölümümüzden, üniversitenin her birimden birer kişinin, genelde temsilcilerin olduğu bir birim. Ve bu sayılar sürekli değişiyor,mutlaka, o çok önemli öğrenci temsilcilerimizden biri, Boğaziçi Üniversitesi'nde engellilikle ilgili çalışmaların iyi gitmesinin en büyük sebebi odur, engelli öğrencilerin tam katılımı yani tabii

onların istekleriyle. Ben de halen üniversitede, bir öğrenciyim bir taraftan, kendimi öyle görmek daha güzel geliyor şu an, burada GETEM'in direktörü olarak bulunuyorum ama kendimi, öğrenci olarak, aktif tarafında görmek daha güzel. Çünkü onların isteklerine karşı, belirli bir noktada durulduğu zaman belirli şeylerin olabildiğine inanıyoruz.

O yüzden üniversitemizde bu her zaman onların istekleriyle olmuştur, yani 90'lardan bu yana, kimi zaman bu doğrultuda, herkesin imza atmasından tutun da, başka konulara kadar, her zaman duyarlı bir ortam olmuştur. Bu da üniversitenin engellilerle ilgili çalışmalar yapması için, onu her zaman zorlayan bir yapı içerisinde oldu diye düşünüyorum. Engelli gazeteleriyle, engelli grupları var. Fiziksel engelliler, görme engelliler, başka psikolojik, psikiyatrik sorunlar olabilir, konuşma ve dil sorunları olabilir. Elzi Hanım'ın dediği gibi bunların tespiti çok önemli, bir grubu ÖSYM, hep zaten kendisini engelli olarak işaretleyip geliyor, onları da doğrudan kayıt işlerinden biz alıyoruz dönem başında, bir grubun da daha sonra kendi istekleri doğrultusunda, bizimle görüşürse, onlarla da ilgili çeşitli yardımlarımız oluyor.

Ne yapıyoruz? İlk dönem başında, bütün engelli öğrencilerimizi tek tek arıyoruz, kayıt aşamasında kayda geldikleri zaman, bir oryantasyon veriyoruz onlara GETEM olarak ve Engelliler Birimi olarak, o öğrencilere ne gibi şeylere ihtiyaçları var onlarla ilgili görüşmeler yapıyoruz. Boğaziçi Üniversitesi'nden ne gibi beklentileri var? Biz onlara ne gibi destekler sağlayabiliriz? Konusunda bir oryantasyon çalışması yapıyoruz. Ardından hazırlık öğrencilerimize doğrudan, (biraz sonra geleceğim) hizmetlerimiz yapıyor, mesela en temelde; bir görme engelli için, üniversitedeki en temel sorunlardan biri, okuma ve not alma, çünkü mürekkep baskıyla basılmış kaynakları okuma sorunu var. Yani üniversitede dersleri takiple ilgili, bunlarla ilgili hazırlık öğrencilerine, İngilizce olduğu için, Braille olarak, materyallerin basımını sağlıyoruz ve onun dışında da bölüme geçtiyse derslerinde bölüme geçtiği yıl öğrenci artık ders alıyor, her dersin materyali mutlaka bilgisayar ortamında bu öğrencilere sağlanıyor. Ne yapıyor? Kitaplar önce alınıyor, yayın evleriyle irtibat kuruluyor, eğer hard copy dediğimiz şekli, yani o kitabın engelliler için uygun bir kopyası varsa, doğrudan yayın evinden o isteniyor, o ki yok o zaman biz kendi kırtasiyelerimize taratıyoruz ve doğrudan bunu dönüştürüp bilgisayar ortamına, kişilere veriyoruz.

Bunun dışında, okulu iyi öğrenebilmeleri için haritalar hazırladık kuzey kampüs, diğer çeşitli kampüslerimizin braille olarak haritaları var, bunları o kişilere veriyoruz ve orada kampüsleri rahatlıkla öğrenebilmelerini sağlıyoruz. Ve tabii ki öğrencilere asistan hizmeti de sağlanıyor, yani her öğrencinin iki tane bazen bu sayı duruma göre artabiliyor, üç tane asistanı, işte bunun bir tanesi YÖK tarafından sağlanan ve çalışma zoru karşılığında verilen, maaş vererek sağlanan asistan, diğerleri de üniversitemizin burs karşılığı çalışan öğrencilerinden. Böylelikle üniversitemizde, kendi okuma, ödev

yapma gibi benzer şeylerde sorunları yaşarsa , bununla ilgili şeyleri sağlamış oluyoruz. Peki fiziksel engellilerle ilgili neler yapılıyor? İşte laboratuvarlarda not alınması gibi şeylerde yardıma ihtiyacı olursa, onlarla ilgili bilgi paylaşımı ve gerekli destek sağlanıyor. Onun dışında bir tane aracımız var,

fiziksel engellilerin derslere gitmesine, kampüsler arası , farklı derslere gitmesine yardımcı oluyor. Onun dışında ne yapılıyor? Maalesef Boğaziçi Üniversitesi'ndeki binalar çok da erişilebilir değil, hala olması gerektiği durumda değiliz, özellikle eski binalar, Boğaziçi Üniversitesi'ni bilenler bilir, Fen Edebiyat Fakültesi gibi İktisat Fakültesi gibi çok eski binaların, dokusuna zarar verilebileceği için asansör yapılması da çok kolay olmuyor. Bu nedenle bu tür binalarda dersler varsa, kayıt işlemiyle konuşup, derslerin en azından, aşağı katlarda sağlanması sağlanıyor, işte park yerleri için benzer şeyler sağlanıyor.

Buralarda başka ne gibi hizmetler gerekiyor? Bir kere önce, ayrı uygulamalar, ayrı kampüsler, değil de, her şey eşit ortamda yararlanması ve benzer öğretim yöntemleri konusunda mesela engelliler konusunda Engelliler Birimi gibi şeyler sağlanması, sağlık hizmetlerinin sağlanması. Yurtlarla ilgili örneğin; uygun tuvaletlerin oluşturulması. Fiziksel engellilerin kalabileceği bir oda tahsis edilebiliyor, diğer önemli nokta herkes birlikte kalıyor tabii ki, bir kaynaştırma şeyi ve bu noktada önemli olan, mesela yurttan odalar veriliyor onlara, ders çalışabilmeleri için. Normalde her yurdun içinde, bir çalışma odası vardır, herkesin kullanabildiği, ama zaman zaman sesli çalışmalar gerektiği için, görme engelliler için, her yurttan bir oda tahsis edilmeye çalışılıyor.

Daha sonra 2006 yılında Engelliler Birimi kuruluyor, o YÖK'ün emri yani komisyonun dışında, bunların farkı ne diye bakarsak Engelliler Komisyonu yılda 2 kere yada 3 kere toplanıyor, her dönemin başında bir kere toplanmak üzere yapılmış, politikaları, engelli politikalarını belirliyor, şunlar yapılsa iyi olur gibilerinden. Engelliler Birimi yıl içerisinde bunların yürütülmesini sağlıyor, GETEM' de onun bir parçası. Böyle hocalarla akademisyenlerle yıl içerisinde beraber olmak, onların ne gibi ihtiyaçları var? Ne gibi şeyleri merak ediyorlar? Oturup onlarla birlikte olmak ve onlara danışmanlık hizmeti sunmak, dönem içerisinde karşılaşılan rutin sorunları çözümü, gibi şeylerle ilgili destek veriliyor.

Biraz bunun felsefi durumuna, biraz daha inerse mesela, üniversitemizde 2008--- 2009 yılında, 23 öğrenci bulunmakta. Bunların 19 tanesi görme engelli, 4 tanesi fiziksel engelli. Bu öğrencilerimizin bölümlere göre dağılımları da var. Gördüğümüz gibi sözel bölümlerde daha fazla görme engelli bulunuyor, yani maalesef, sayısal bölümlere çok fazla giriş yapılamıyor, böyle bir problem de var, belki bununla da ilgili konuşulabilir.

Soru: Üniversitenin toplamda kaç öğrencisi var?

E.Y: Boğaziçi Üniversitesi'nde şu an 10.000'den fazladır, ama tam kesin sayıyı bilmiyorum

Yorum: Yüksek lisansla birlikte ?

E.Y: Şimdi bundan sonraki noktamızda, ama önce sorularınız varsa buraya kadar, onları alabilirim, sonra birazdan bu birimlerden kısaca bahsedeceğim ve sunum kısmını burada bitireceğim

Soru: Görme engelli kaç kişi var dediniz?

E.Y: 19 görme engelli var, 4 tane fiziksel engelli var şu anda. Demin de söylediğim gibi, ders materyalleri, ders saatleri gibi benzer şeylerle ilgili sorunlar olabiliyor, bu öğretim elemanlarla ilgili araştırma görevlileriyle ilgili onlarla ilgili sorunlar meydana gelebiliyor, fiziksel zorluklar olabiliyor, sosyal hayat olabiliyor, kütüphane yabancı diller gibi bölümlerde sorunlar olabiliyor. Çözümlerine çok daha kısa değinmek istiyorum zaten bahsedildi ama, misyonumuz da, belli şeylerin sağlanmasını sağlıyor. Söylemiştik, misyonumuzu Engelliler Komisyonu politikalarla, zaten baştan , eşitlikçi bir uygulama için sürekli bir politika belirlemek için de çalışmalar yapılıyor. Peki ne yapıyor? Demin dediğim gibi ders materyallerinin taratılarak dönüştürülmesi, hazırlık öğrencileri için Braille alfabesiyle basım ve artık yabancı dillerin sınavlarını da Braille olarak basıyoruz. Daha önce yabancı dillerde pek istemiyordu güvenlik gerekçesiyle, ama artık onların sınavlarını da Braille olarak basıp, öğrencilerimize veriyoruz çünkü yabancı dil çok önemli. Yine öğrencilerimize bilgisayar eğitimi veriyoruz, bilgisayar kullanmayı öğrenmek için, çünkü bu önemli tüm işler bilgisayar ortamında yürüdüğü için, bunların kullanımı için eğitim veriliyor hazırlık döneminde. Ve GETEM'in kendi çalışmaları var sosyal sorumluluk bu daha çok e--- kütüphane olarak . Kütüphanemizin içinde bir ayrı odamız var. Braille odası deniliyor orada, engelliler için hazırlanmış ve orada ders çalışmalarını sağlayan, yine yeni gelen öğrencilerin oryantasyon çalışmaları oluyor, minimum 1 saat, isteyen öğrencilerimiz için asistanlık hizmetimiz var, birden fazla asistan görevli olabiliyor ve tabii yurt hizmetleri için veya burs konusunda da eğer öğrencilerin ihtiyaçları varsa bu konularda da kolaylar sağlanıyor.

Yeni bir ders kuruldu 200 kodlu bir ders konuldu, eğitim fakültesinde, engellilerle yaşamak konusunda bu dönem içerisinde açılması planlanıyor. Okulun tüm bölümlerine açık olacak bir ders olacak ve genellikle tüm konulardan bahsedilecek. Yine bir F 415 diye, engellileri anlamak gibi bir ders daha yeni, bu dönem için kurulmuş olan bir ders. Bunun dışında, tabii ki okulumuzda işaret dilinin öğretilmesiyle ilgili derslerimiz de var, bununla ilgili çalışmalarda sürüyor. GETEM konusunda ben

direktör olarak şöyle bahsedebilirim, bizim iki rolümüz var: Bir tanesi; biz bir e---kütüphaneyiz, internet kütüphanesi olarak yalnız üniversitede değil, tüm Türkiye çapında hizmet veren bir yapımız var. Bu yapı içerisinde 7500' den fazla eserimize ulaşıyoruz ve bu eserler, yedi gün, yirmi dört saat insanlara ulaşabilmesini sağlıyor, sesli kitaplar var, e---metin dediğimiz kitaplarımız var, ve radyo tiyatroları gibi eserler de yer alabiliyor, ders kitapları, akademik kitaplar... Bütün bunlardan hep yararlanabiliyorlar ve kütüphanemizde 7500'den fazla kitap olduğundan bahsettim ve 2000 civarında, hatta 2000'in üstünde görme engelli kullanıcımız var, 55 civarında kurumsal üyemiz var ve bu sayımızın git gide artmasını bekliyoruz. Özellikle son dönemlerde çalıştayların bize en büyük yararı bu oldu, üniversitemizdeki, kurumsal üye sayılarını arttırmayı başardık. İlerideki hedefimiz ise bütün üniversitelerin ders materyallerinin sağlanması konusunda, bir merkez kütüphane olabilmek. Yani bunun başarabilirsek mükemmelce, eğitim anlamında çok önemli yere varmış olacağız, şu an bu noktada değiliz ama, özellikle tüm üniversitelerin açık öğretim dahil olmak üzere, ders materyalleri konusunda erişimi sağlayabilirsek, bu önemli bir çalışma olacak diye düşünüyorum.

Soru: Tam bununla ilgili bir şey sorabilir miyim? Siz aslında gelmeden önce, biz kendi aramızda konuşuyorduk, sesli kütüphanede yazarların yani kitapları yazan kişilerin, telif meselesi nasıl hallediliyor diye?

E.Y Tabii çok önemli

Yorum: Aslında orada telif ödenmiyor bildiğim kadarıyla

E.Y: Ödenmiyor değil, 11. maddesine göre telif haklarının kitapların görme engelliler için çoğaltımı ve dağıtımı yasal, zaten o nedenle Braille kütüphanesine sadece görme engelliler üye olabiliyor. Diğer bazı engelli gruplarını da biz zaman zaman üye yapıyoruz ama, genel olarak görme engelliler üye olabiliyorlar ve bu bizim için yasal, onun için bir daha telif için izin almak gerekmiyor, ama tekrar söylüyorum, aslında bunu yapması gereken GETEM değil , yayınevlerinin, her çıkarttığı kitabın sesli kopyasını , ya da e--- kopyasını, engellilerin erişimine uygun bir kopyasını , üretiyor olması lazım. Bunu yapmadığı için yayın evleri, GETEM gibi bir yapı oldu, keşke böyle yapmasalardı, GETEM gibi bir yapıya da gerek kalmaz yani

Soru: Sizin peki bir girişiminiz oldu mu yayın evleriyle konuşmak gibi?

E.Y: Yayın evleriyle zaman zaman bu konuyla ilgili görüşmeler yapıyoruz, ama maalesef şu zamana kadar, sözde kalan çalışmalar oldu. İş Bankası Yayınları, benzer projelere yanaşır gibi oldu, ama çok fazla kitaplarını bu şekilde paylaşmayı uygun bulmuyorlar yani nedense, belki Kültür Bakanlığı'yla

daha geniş çapta, zorunlu kılan, yasal düzenlemeler yapılabilir, o zaman çok daha yararlı olur. O yüzden biz şu an ihtiyaç saptaması yapıyoruz, kendi talep listemiz var, o çerçevede kitapların okunmasını sağlamaya çalışıyoruz.

Soru: Özür dilerim yayın evleri neticede ticari kurumlar, yani ticari amaçla yürütülen kurumlar, şu olabilir mi, buna yanaşmama sebeplerinin nedeni, çok fazla eğitim engelli olmadığı için, dolayısıyla kitap okuma gereksinimi duyan, çok fazla engellinin olmaması olabilir mi acaba?

E.Y: Olabilir, yani sesli kitabı okumak da kolay bir iş değil arkadaşlar. Onun için stüdyo oluşturacaksınız, benzeri çalışmalar yapacaksınız. Bizim ilerdeki hedeflerimizden biri, yayın evleriyle en azından konuşup, bizimle paylaşımları, yani tamam, sesli kitap, hepsini okutmasının ilk etapta kolay bir şey olmadığını biliyoruz, ama en azından e--- text kopyalarını veya sadece görme engellileri için olan platformlarla, paylaşımları lazım. Bunun üzerinde belki ileride durmak gerekir öneri olarak, çünkü bu ciddi bir engel, şu an bizim elimizde 7500 kitap var. Kaç kitap üretiliyor dünyada? En az bir milyon kitap vardır yılda çıkan diye düşünürseniz eğer veya yurtdışıyla karşılaştırdığınızda 1 milyon 2 milyon kitapların olduğunu düşünürseniz çok sembolik bizim yaptığımız, yani bir damlayı doldurmaya çalışıyoruz. O bile, insanlar tarafından duyulup, olumlu tepkiler alıyor. Ama kesinlikle hiç bir şekilde yeterli değil. Bu konuda en azından Kültür Bakanlığı yeterli bir kuruluş, üçlü bir protokol yaparak, bence bu sorunun üzerine gitmesi gerekiyor.

Soru: Bir şey sorabilir miyim bende, Sesli kitaplar, tabii çok önemli ama, akademik dünyada kitap da çok kullanılmıyor daha çok makale/dergi kullanılıyor, orada nasıl bir şey var acaba?

E.Y: Şimdi o, biraz daha avantajlı, gerçi bu Boğaziçi Üniversitesi için avantajlı, bizim kütüphane hizmetlerimizde, tüm online database'lerine görme engelliler de ulaşabiliyor. Eğer bir şey elektronik ortadaysa hiç problem yoktur, yani bilgisayar kullanmayı bilen biri için tabii, bunu kastediyorum ve biz üniversitemize gelen bir kişinin mutlaka bilgisayar öğrenmesini ön plana çıkarıyoruz, yani orada zaten bilgisayar laboratuvarlarımız var onların kullanabileceği var, bir de her bilgi işlem merkezinde, Boğaziçi Üniversitesi'nin, her kampüsünün içinde, bilgi işlem merkezi vardır, eskiden çok daha kullanılıyordu şimdi kullanılmıyor, herkesin kendi laptopları olduğu için ama, her bilgi işlem merkezindeki laboratuvarda bulunan bir bilgisayarda, mutlaka ekran okuyucu dediğimiz programlar da kuruludur ve görme engelli kişi kullanabilir. Bilgisayar kullanmayı öğrendiğiniz zaman ise, sırf o online da geçen şeylere ulaşım sorunu baya bir ortadan kalkıyor, eğer yoksa da bunu en azından kendi öğrencilerimiz için mesela hoca, toplama yapıyor, genelde artık bir çok derste, akademisyen bir sürü yerden farklı farklı makaleleri toplayabilir ve bir kitap haline getiriyor toplama bir şey oluyor. O kitabı yine aynı şekilde biz hemen alıyoruz engelli öğrencimizden, taratıyoruz OCL dediğimiz

sistemlerle dönüştürüyoruz ve o kişiye bir hafta içerisinde vermiş oluyoruz. Bu kitapların hepsini sesli okutabilmemiz mümkün değil.

Soru: Bir şey söyleyebilir miyim, bu e--- kütüphane içerisinde yaptığımız, çevirdiğiniz yayınlara herkes ulaşabiliyor mu? Yoksa sadece üniversite kapsamında mı yararlanabiliyor?

E.Y: Siz görme engelli misiniz?

Yorum: Hayır değilim

E.Y: Siz ulaşamazsınız, ama görme engelli olan biri ulaşabilir, yani üniversite öğrencisi olmak zorunda değil. Bizim en az ders kitapları kadar, normal roman, hikaye tarzı kitaplarımız var. Burada bizim istediğimiz kişilerden, herhangi bir sağlık raporunu bize göndermesi , daha sonra üyelik formunu dolduruyor ve doğrudan GETEM'in üyesi olmuş oluyor. Ya da herhangi bir sivil toplum kuruluşu ya da üniversite mesela, Bilgi Üniversitesi, bize başvuruyor diyor ki; " biz sizin kurumsal üyeniz olmak istiyoruz" , ozaman Bilgi Üniversitesi'nin engelli öğrencileri otomatik olarak, bizim üyemiz olabiliyorlar, yani bir daha ayriyeten sağlık raporu göndermelerine gerek yok

Soru: Ben bir şey sormak istiyorum, tamam sesli kütüphane gerçekten büyük bir olaydır, peki Braille kütüphane düşünüldü mü daha önce?

E.Y: Biz kendi öğrencilerimize böyle bir hizmet verebiliyoruz ama, Türkiye çapında çok kolay bir şey değil, bizim, etimizin budumuzun biraz üzerinde bir olay

Soru: Bahsettiniz ya demin, kütüphanenizi herhangi birisi kullanabilir mi Boğaziçi üniversitesi öğrencisi olmayan birisi?

E.Y: Şimdi açıkçası çok fazla , destek verebildiğimizi söyleyemem, çünkü bizim elimizde bir Braille printer var, Braille printer dediğimiz şeyler, çok farklı modellerde olur, bizim elimizdeki Braille printer da, yani aslında normal bir masaüstü printer, o civarlarda basıyor değil mi hocam yani ofis printer'ı gibi bir şey sadece ders kitaplarını basmak için, çok olası değil bunun için matbaa tarzı şeyler kurulması gerekiyor, bunlar da açıkçası çok pahalı sistemler ve bunu bir üniversitenin, iki üniversitenin değil , bağımsız bir matbaanın, bence kurulması gerekiyor. Bununla ilgili, çalışmalar var, çeşitli firmalar var , onlar da yazıyorlar ama onlar da çok yetersiz. Genelde bir bütün çok hızlı basım yapabilen bir Braille matbaasının Türkiye'de kurulması gerekiyor, bunun için sadece Ankara'da aydınlık evlerde bir kütüphane var, o da sadece ilköğretim ve liselerin ders kitaplarını basıyor, onun dışında çok ciddi bir hizmet veremiyor, onlara anca yetişiyor. Bu nedenle bu doğru bir soru, ama şu an itibariyle bu noktada hizmet veremiyoruz

Yorum: Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin kütüphanesi var

E.Y: İşte oralarda benzer printerlar var GETEM'de olduğu gibi, onlar belki zaman zaman hizmet verebiliyor ama, kitabı götüreceksiniz, orada basacaklar, geri getireceksiniz, benzer süreçler biraz uzuyor maalesef, ama yine de yapmanız mümkün. Onlarda iş yoğunlukları belli düzeydeyse basabiliyorlar, ama çok sistematik ve kurumsal bir çözüm maalesef yok.

Soru: Sizin bahsettiğiniz çözümün maliyet karşılığı nedir? Çok yüksek dediniz ya merak ettiğim için soruyorum?

E.Y: Valla aslında yüksek derken, bize göre yüksek, bildiğim kadarıyla 50--- 100 bin dolar civarında doğru düzgün bir matbaa oluşturabiliyorsunuz

Yorum: 100 bin dolara çok yeterli bir matbaa oluşturulabiliyor yani

E.Y: Yani şimdi rakamı yanlış da söylüyor olabilirim ama, o civarlarda, 200 bine filan oluşuyor, işte sosyal sorumluluk, katkı, yani sadece bir yerlere, bir kişiye yardım edeyim, burs vereyimin, ötesine geçmek lazım, bunun için belediyeler de, iki tane engelli parkı yaptırmak yerine, bunların üzerinde biraz durması gerekirken. Yoksa bizim için yüksek gibi görünüyor oysa bir iş adamı için çok rahat çözülebilir bir şey

Yorum: Belediye için de az para

E.Y: Bir de şöyle bir sorunumuz var maalesef Braille ile ilgili ,madem Braille konusu açıldı, Braille alfabesi git gide ölmeye başladı yani kullanıcı sayısı azaldı, çünkü etrafta Braille kolay yok. Şimdi biraz önce bahsettik, üniversitelerde erişebilirlik deyince mesela sadece binalara rampa yapmanın erişilebilirlik olduğu sanılıyor veya bir asansör yaptın mı erişilebilir oldun. Öyle değil, ama işte üniversitelerde bizim son dönemlerde de üzerinde durduğumuz, yeni planladığımız çalışmalar da oluyor. Mesela her binanın kapısında Braille olarak yazması lazım, bu çok önemli veya asansöre giderken yürüme bantlarının oluşturulması lazım, erişebilirlikte kasıt olan, erişebilirliğin ne olduğu? Ne olmadığı? konusunda önemli bir bilgi çalışması ve veritabanı oluşturulması. Önce üniversitelerin ve üyelerin bilgilendirilmesine ihtiyaç var ve bunların da bir şekilde ortaya konulmasına ihtiyaç var. Biraz sonra geleceğim o noktaya ama, bunlardan biraz dan bahsetmek istiyorum, önemli olan bunları doğru saklayıp, doğru şekilde ortaya koymak ve bunlar düşünüldüğü kadar da çok maliyetli şeyler değil, çoğu zaman bilinmediği için veya hem gerek engelliler, hem gerek engelsizler için normal karşılanan, zaten böyledir denen şeyler. Mesela, " ben ona yardım ederim, o da bulur "diye bakıldığı için de , mesela asansör, mesela Braille alfabesiyle şey yazı koymak yeterli sanılıyor görmeyenler için.

Ben hangi kata çıktığımı nerden bileceğim? Yani bunlar önemli, sesli sistemlerin de oraya takılması gerekiyor gibi.

Yani çok temel aslında, baştan düşünüldüğünde bütün bunlar çok kolay halledilebilecek sistemler . GETEM'in çeşitli yaptığı çalışmalar, Tüpitak'la çeşitli kurumlarla yaptığı çalışmalardan bahsedildi, toplantılarından bahsedildi, diğerlerinden bir tek GETEM tek başına bir kütüphane değil, yani diğer sesli kitap merkezleri işte, Altı NoktaKörler Derneği olsun İzmir'de İzgök olsun, İstanbul'da Atatürk kitaplığı olsun gibi değişik kütüphanelerle iş birliği içerisinde çalışıyoruz. Yine gazetelerin daha hızlı bir şekilde okunması telefon aracılığıyla okunması konusunda ilgili bir Tupitak projemiz var, henüz gerçekleşemedi ama gerçekleşirse sesle yapılan ilk çalışmamız olacak yine ve tabii ki sesli betimlemeli film, izlediniz mi?

Yorum: Yarın izleyeceğiz

E.Y: Hangi filmi izleyeceksiniz?

Yorum: O sürpriz, onu size ayrıca söyleyelim

E.Y:Biz yapmıştık değil mi?

Yorum: Evet sizin yaptığınız bir filmdi

Yorum: Bugün şeyden bahsettik, ben Osmangazi tog'dan geliyorum. 1 buçuk ay öncesinde size bir mail göndermiştik, sizde sesli betimleme yöntemiyle film göndermiştiniz bize, biz de iki defa gönderdik.

E.Y: Aslında sesli betimleme, doğrudan GETEM'in 'in projesi değil, Bir Engelsiz Yaşam grubu projesi. Biz 2006 yılında, Boğaziçi Üniversitesi'nde (ben daha ozaman boğaziçinde değildim, öğrenci olarak değildim) önemli bir projeydi, belki de tartışmışsınızdır ama yine kısaca anlatayım.

Sesli betimleme aslında, konuşmaların olmadığı anlardaki, sahne mekan ve görüntülerin 3. bir kişi tarafından betimlenmesi anlamına geliyor. Boğaziçi Üniversitesi Mithat Alam Film Merkezi, GETEM ve Engelsiz Yaşam Grubu işbirliğiyle yürütülen bir proje. Bizim bir grubumuz var. Mesela biz geçenler de bununla ilgili bir proje verdik, bize dediler ki " ya başka işiniz gücünüz mü yok, yani engellilerin başka sorunu yokmuş gibi, niye böyle bir şeyle uğraşıyorsunuz?" Biz böyle bakmıyoruz olaya önce onu söyleyeyim, bizim için görsel erişilebilirlik çok önemli bir görmeyen için. Görsel erişilebilirliklerdeki en önemli şey ise, sesli betimleme ve bunu şu an biz filmlerle ilgili örneğini sunuyoruz size.

Mesela film izliyorsunuz, televizyonda bir sürü belgesel , dizi izliyorsunuz , yani görsel bilgi hayatımızın önemli bir parçası. Ha şu yanlış anlaşılma olmasın, bu güne kadar hiç film izlemiyorlardı ,bu oldu, öyle izlemeye başladılar değil. Bu çok üstten, üst bakış böyle bir şey yok. Tabii ki izliyorduk böyle bir ihtiyaç doğdu, onu söylemeye çalışıyoruz. Mesela filmin sonu geliyor ve anlamıyorsunuz filmin sonunu, sonra ertesi gün arkadaşınıza falan soruyorsunuz kimse yokken veya herkesle aynı anda, aynı şeyi izlemeyebilmek duygusu, aynı şeyi anlayabilmek duygusunu yaratmak ve burada özellikle sinema gibi bir sektörü seçtik, çünkü en görsel olabilecek şey bile gerekli düzenlemeler yapıldığı takdirde, aslında eşit bir şekilde izlenebilir, b u mesajı vermek. Bu bizim yaptığımız şey hala ayrımcı bir şey, ayrı dvd ye koyuyoruz, ayrı bir film yapıyoruz. Aslında olması gereken şey ne? Sinemalarda kişiye telsiz kulaklık verilmesi ve aynı film gösterimi sırasında görme engelli kişinin de telsiz kulaklığından betimlemeleri izlemesi. Bunun esas olması gerekenle, bütünleştireceği nokta bu olacaktır.

Burada başka hangi üniversitelerden katılımcılar var di? Bilgi Üniversitesi var, Osmangazi Üniversitesi var galiba değil mi?, Akdeniz Üniversitesi, Marmara Üniversitesi . Şimdiden bunun teklifini yapalım, diğer üniversitelerde de bu konuda çalışma yapmak istiyorsanız, size yardımcı oluruz, gerekli eğitimleri veririz. Neden her üniversitede sesli betimleme grubu olmasın? Her üniversite birçok film metni ortaya çıkarabilir. Şu an bizim yapmamız gereken acilen bir metin arşivi. Doğru şekilde sesli betimlemeyi bilen insanlara ihtiyacımız var. Sesli betimleme, en azından metin yazımı aşamasında, yani filmler, o da önemli, yani görsel olarak, gördüğünüz bir şeyi, nasıl sözel olarak ifade edersiniz? Bence bu da üzerinde konuşulabilecek, makaleler oluşturulabilecek, bir konu ,bütün üniversitelere de şimdiden bununla ilgili de önerilerimizi yapıyoruz, bekliyoruz sizden

Soru: Peki eğitim süreci nasıl oluyor? Ne kadar sürüyor?

E.Y: Bu eğitimi şöyle veriyoruz; yani aslında onunla ilgili daha çalışmamız var , kitapçık hazırlamayı düşünüyoruz, ama şu an itibariyle sesli betimlemeyle ilgili bir bir tanıtım filmi hazırladık. Bu tanıtım filminde, on dört, on beş tane, yaptığımız filmlerden, küçük küçük örnekler var . Nasıl yapıldığıyla ilgili. Ama eğitim şöyle oluyor; Sizinle beşer dakikalık bir film izliyoruz önce, orada beraber betimliyoruz. Daha sonra sizden, o filmin daha fazla parçasını betimlemenizi istiyoruz ve daha sonra siz onu bir görme engelli kişiyle beraber izliyorsunuz ve tam uygun saniyelerde betimlediğiniz şeyleri okuyorsunuz sözel olarak, böylelikle oradaki eksikliklerinizi tamamlıyor. Böyle bir genel eğitim çalışması yapılıyor.

Yorum: Bunun dışında kısaca Boğaziçi Üniversitesi'nin BUFAM ve BÜYEM var, onlarda öğrencilerin psikolojik sorunlarıyla ilgili destek oluyorlar veya gerektiğinde onlarla ilgili yardımda bulunabiliyorlar.

Konunun boyutu bu, sorunuz varsa onları alayım ama ondan sonra bir kaç şeye daha değinmek istiyorum

Soru: Ben bir şey soracağım, kaç sesli betimleme filmi bulunuyor?

E.Y: Şu an itibariyle on dört tane sesli betimlemeli film yapıldı. Bu filmler; Sis ve Gece, Kabadayı, Cenneti Beklerken, Yazı Tura, Beyaz Melek, Ademin Trenleri, Elveda Lenin, Kayıp Balık Nemo, Beynelminel, Baba, Çarpışma, Buz Devri I---II gibi filmlerin sesli betimlemesini yaptık, isteyen arkadaşlarınıza bunları paylaşabiliriz, yakında hepsini mp3 olarak da koyacağız, ama isterseniz onlara da ulaşabilirsiniz.

Soru: Nereden ulaşabiliriz onlara?

E: Y: Bizi ararsanız bir dvd gönderimi şeklinde sağlayabiliriz veya GETEM'e bir gün gelerseniz bir kopyasını vermekten mutluluk duyacağım, yani dvd'leri doğrudan paylaşamıyorum tüm Türkiye'yle çünkü o zaman telif hakkı olarak da hakikatten sorun olabiliyor , Sis ve Gece, Cenneti Beklerken ve Kabadayı filmlerinin dvd'lerinde sesli betimleme seçeneği var. Zaten esas amaç o, bütün filmlerde sesli betimleme seçeneği olması.

Soru: Film dvd'lerinde?

Yorum: Evet normal herhangi bir film içinde seçebiliyorsunuz.

Yorum: GETEM'in sitesinde de işitme engelliler için özel alt yazı var

E.Y: Şimdi ben bir kaç şeyden bahsetmek istiyorum, düşüncelerimi de içeren. Biraz misyon boyutundan bahsetmek istiyorum, oyüzden bunları çöpe atalım diye beş tane madde belirledim ben. Kısaca niye çöpe atmak istediğimden bahsedeceğim. Bir tanesi kurumun öğrenciler için gerekli alt yapısı yok, Aramızda Aydın Üniversitesi'nden kimse var ?

Yorum: Yok.

Yorum: O zaman isim de verip, eleştiri yapıyorum biraz. Şimdi doğrudan siz böyle diyebilirsiniz, bunu herkes diyebilir, " bizim gerekli alt yapımız yok kardeşim", en kolay yöntem budur. "E benim gerekli alt yapım yok" .Böyle baktığımız zaman, zaten baştan bunu belirtmemiz, lazım. Herkese, eşit bireyler olarak yaklaşmak zorundasınız ve erişebildiğinize, sadece on sekiz, elli , yaşındaki erkekler ve sağ elini kullananlar için değil, herkes için, herkesi içine alabilecek bir eğitim sunmak zorunluluğunuz varken, bence hiç bir kurumun, böyle bir şey diyerek, engellileri dışlama lüksünün olmadığına inanıyorum.

E.M: Bir şey eklemek istiyorum, beni çok şaşırtan bir olaydı. En son YÖK'ün rektör yardımcılarıyla düzenlediği düzenlediği, bir toplantıda çok enteresan bir teklif geldi. Şimdi üniversitenin ismini söylemek istemiyorum ama, bir rektör yardımcımız çıktı, neden dedi? Madem bu kadar engelli öğrencimiz var? Neden onlara yönelik ayrı bir kampüs kurmuyoruz ?Ayrı bir üniversite kurmuyoruz? diye söyledi.

E. Y: Ayrı bir kampüs kuralım, böylelikle bir yerleri yapmaya da gerek kalmasın. Burada ikinci bir nokta var. Engellilere yönelik yerler çok maliyet gerektirir, maliyetlidir. Bu da kesinlikle doğru değil, maliyet gerektirenleri var tabii, bir binaya rampa, asansör yapmaya kalktığınız zaman, belki bir maliyet gerektiriyor , bunu da sağlamak zorundasınız zaten. Ama her düzenleme, bu kadar maliyet gerektirmeyebiliyor . Doğru toplantılarla, doğru duyarlılıklar sağladığınız zaman, bir çok şeyi rahatlıkla aşabiliyorsunuz. Örneğin; şu kapılara braille etiket koymanızın maliyeti, çok pahalı değil anlatabiliyor muyum? Bir kaç milyonun ötesine geçebilecek şeyler değil. Mesela bant koymak bir çok yere, asansöre. Zaten başlangıcında bunu eklemek, çok maliyet gerektirmiyor. Kaldı ki gerektirse bile, 2006 yılında, özürhükler yasasının , 2005 miydi yoksa? Evet 2005 yılında çıkan yasada, “yedi yıl içerisinde kurumların erişilebilir olması gerekir “diyor. Yoksa hapis cezası var. Onun için bununla ilgili de zaten belirli şeyleri sağlamanız gerekiyor. Ama her şeyi çok ciddi maliyet gerektirdiği savı da, hani alt yapı yok gib, çoğu zaman doğru olmayabiliyor.

Yorum: O kaçış hocam sanki, hep böyle engellerle ilgili bir şey konuşulurken kullanılan. Örneğin;Adana'da kamuya açık bir park alanı yapıldığında, hayal kahve yapıldı hayal dünyası yaklaşık on milyon dolara mal oldu, yani baya büyük bir arazi üzerine çok kapsamlı bir şey, ama engellilerle ilgili küçücük bir düzenleme yok, yani ne tuvaleti ne rampası, hiç bir şeyi yok...

E.Y:: İşte on milyon dolar dediniz değil mi? Belki ona yüz bin dolar eklesen, bütün düzenlemeler yapılır, ful erişilebilir bir şey elde edersin. Ama baştan düşünülüyor, sonra siz çok şey istiyorsunuz oluyor. Bir de şöyle bir yaklaşım var; “engellilere karşı çok duyarlıyız” ,duyarlı olmak kötü bir şey değil, ama benim bunu buraya koymamın sebebi o değildi, şu; kurumların “engellilere karşı çok duyarlıyız” demesi, genel olarak söylediği şeyler. Çünkü siz kurum olarak, zaten bu tür çalışmalarını yapmak zorundasınız. Yani yaptıkları şey, bir duyarlılık ya da bir lütuf değil.

Geçenlerde bir dernek başkanı söyledi, oradan çaldım. “Biz, aslında engelliler, üniversiteler ya da belediyelere karşı duyarlıyız, bugüne kadar yapmadıkları için”. Olaya bu noktadan bakmamız lazım. Yani yapılan şey duyarlılık değil, zaten kurum olarak yetki gereği, görev gereği, yapması gereken şeyler. Bu yüzden bunları, üniversitelerdeki Engelli Birimlerinin, böyle görmesi lazım. Aynı zamanda engelli bireylerin de , böyle görmesi lazım ki, sorunlar çözülüyorsa “Allah razı olsun iyi ki yaptın”

değil, zaten yapılması zorunda olan çalışmaların, birçoğu yapılmamıştır, eksik kalmıştır ve bunları gündeme getirmesi gerektiğini düşünüyorum.

Ve son olarak şunu söylemek istiyorum, “herkes engelli adayı” deniyor bu yanlış, biraz önce arkadaş da söyledi, biz onu çok doğru bulmuyoruz. “Herkes engelli adaydır” deyip, bu şekilde gittiğiniz zaman, bu korku kültürü yaratıyor ve engellinin kaçılması gereken, korunması gereken, bir yapı olarak ve her zaman korkulması gereken bir yapı olarak adlandırılmasına neden oluyor. Bazı engelliler var, durumlarıyla gurur duyan engelliler var. Mesela bir adam var, geçen bir film izledim, işitme engelli olmak, onun için farklı olmak, kutlanması gereken bir durum. Öyle algılayanlar da var.

O yüzden, siz bu insanları, korkulacak, ayrı tutulacak bir şey gibi görmek yerine. Bunu bir durum ve temel bir insan hakkı olarak düşünmek, bunu bu şekilde vurgulamak zorundayız.

Son Birleşmiş Milletler Sakat Hakları Sözleşmesine bakıldığında , artık genel engelli tanımı yok, yani işte engelli var, görme duyusu olmayan diye bir tanım var. Ne var? Engelli olarak toplumda herhangi bir şekilde, belli bir yapısından dolayı ,dışlanmaya uğrayan, ayrımcılığa uğrayan kişiler olarak tanımlanıyor. Bu çok önemli bir değişim. Yani herkes belli ortamlarda, engellenmiş olabilir, toplumdaki ona karşı ,gerek fiziksel, gerek psikolojik gerek sosyal anlamda ne gibi dışlanmalar sağlanıyor, sağlanmıyor? Bu noktadan bakıyor. Bence bunu göz önünde bulundurduğumuz zaman kişilerin hangi durumda? Kimin engelli olduğu? Ne olduğu belli değil. O yüzden kurumların, herkesin erişimine karşı, erişilebilirliğine karşı, hassas bir noktada durup , ona göre davranması gerekiyor, diye düşünüyorum. Benim söyleyeceklerim genel olarak bu, sorularınız varsa alabilirim.

Soru: Ben bir şeyi netleştirmek istiyorum mesela; özürlü deniliyor, sakat deniliyor,engelli deniyor, işte dezavantajlı deniyor. Bunu yazıya dökerken, bir yere bir şey yazarken, ben tepkiyle de karşılaşabilirim diye korkarak, aslında biraz çekiniyorum. Biz bunu nasıl dillendirmeliyiz? Engelli bile demek, bana tam net, doğru değilmiş gibi geliyor ama tam bilemiyorum.

Yorum: Güzel bir soru, genelde çok sorulan bir soru , ama emin olun, dışarıdan böyle düşünüldüğü kadar, bizim içerimizde, “bize engelli desinler”, “sakat desinler” diye tartışılmıyor.

Sizin ona kör demeniz, ya da görme engelli demeniz, onun durumunu değiştirmiyor, anlatabiliyor muyum? O her halukulara körse kördür. İngilizcede de “blind” deniliyor anlatabiliyor muyum? Bence en tehlikeli kullanım özürlü kullanımı, biz geçen bir derneğe gittik bir görüşme için, 1960’lı yılların gazete başlıklarından örnekler verdiler bize, diyor ki, “ arızalılarla, arızasızlar bir araya geldi”.

Şimdi böyle kavramları, bence olduğu gibi ifade etmek, mesela; sakat demek, kör demek, bence çok daha doğru, çünkü durumu ifade ediyorsun. Öbür türlü ifade ettiğinde,mesela görme özürlü

dediğinde, neyin özrü? Engelli, neyin engeli? Ama şöyle söyleyebilirim, bu da bazen, ağır geliyor insanlara, yani “kör” demek. “Engelli” dediğiniz zaman, biraz daha “sosyal model” açısından bahsediyorsunuz. Sosyal model, tıbbi model, gibi şeylerden bir iki dakika, kısaca bahsedeyim mi?

Bir kaç şey var engellilerle ilgili, tıbbi model dediğimiz şey de diyor ki; bu adam, gözlerinden dolayı kusurlu, onun bakış açısı ve tıbbi model böyle gördüğü için kusurlu, özürlü gibi kavramları kullanıyor. Ona göre mesela; ben karşıdan karşıya geçeceğim, hep bu örneği veririm, benim karşıdan karşıya geçemememin sebebi, bir kavşaktan kör olduğum için ve arabaları göremediğim içindir ama sosyal model der ki bu adam buradan, karşıdan karşıya geçemiyor, çünkü burada sesli ışık yok, anlatabiliyor muyum? Yani sosyal model, kişinin aslında yaşadığı sorunu, onun fiziksel durumundan değil, çevresel düzenlemenin, yeterince yapılmamış olmasından kaynaklandığını öngören bir model ve son dönemlerde daha çok kabul görüyor. Tabii ki tıbbi modeli de dışlayamayız, tedavi süreçleri gerekiyorsa, olabiliyorsa, o kişi tabii ki, rehabilitasyon süreçlerinde bilgilendirilmesi olabilir , ama temel olarak engelli kavramını kullandığınız zaman, biraz daha sosyal model üzerinden, hareket etmiş oluyorsunuz. İki şey var bireye yükleyebilirsiniz, “Sen de kör olmasaydın kardeşim, benim düzenlemem de çok rahat” diyebilirsiniz. Tıbbi modelde yok diyor, onun amacı ; “o körlüğü ben nasıl ortadan kaldırıyorum?” Ee kaldıramıyoruz ne olacak şimdi? O zaman sosyal model diyoruz. Sosyal model o engellenmişlikleri ortadan kaldırmayı öngörüyor.

Yorum: Ben bu konuyla ilgili fikrimi söylemek istiyorum, yani kavram karmaşasında şöyle bir sıkıntı var şimdi günlük hayatta insanların hakaret etmeleri için kullandıkları, sakat yada özürlü gibi bir terimi, benim fiziksel durumumdan dolayı, hiçbir şekilde bana söylenmesini kabul edemem. Yani iki kişi birbiriyle tartışırken hiç tanımadığım, daha önce hiç karşılaşmadığım, iki kişi ışıkta birbirlerinin önünü kestiler diye, birbirlerine hakaret ederken, özürlü ya da sakat diyorsa, o zaman bu bana yürüyemediğim için insanlar, söyleyemez, ya da söylememeli en azından. Arkadaşımın söylediğine katılmamak mümkün değil, yani ben kendimi günlük hayatta engelli bir birey olarak görmüyorum, engellenen bir kişi olarak görüyorum. Yani ben sandalyesini hareket ettiren biriyim, epey uzun yol yürüyebilirim, ama bunun için uygun şartların oluşmuş olması gerekiyor, karşıdan karşıya geçişlerde, rampalardan geçişlerde, aynen görme engelli arkadaşlarımız için de sinyalizasyon sistemlerinin olmamasından ötürü, görme engelli durumu ortaya çıkıyor yani normalde eğitim almış bu konuyla ilgili sakat eğitimi almış , görme engelli insanlar Avrupa’da bütün işlerini yapıyor, ülkemizde de yapıyor, ama sıkıntılı şekilde yapılıyor. O anlamda hani tekrar söylemem gerekirse, güncel hayatta bugün insanların hakaret etmek için kullandıkları bir tabiri, benim fiziksel durumumdan dolayı , bir arkadaşımın görmemesinden dolayı, bu şekilde kullanması, çok mantık dışı olur, biraz da nezaket gereği engelli denmesi gerektiğini düşünüyorum.

E.Y: Evet, o biraz daha, dediğiniz gibi oradaki kelimeler düşündüğünüzde mantıklı, o şekilde de görülebilir. Daha çok engellenmişlik durumu söz konusu aslında, burada vurgulamaya çalıştığımız, sizin de benim de o, yani esas mesele engellenmek. Yoksa yürürsünüz, yani doğru düzenlemeler olsa yürürsünüz. Ama bunun çözümü de, tekrar onu vurgulamak lazım, onlar için ayrı kampüsler, ayrı yerler yapmak değil, her ortamı bu hale getirmek, o temel insan hakkını yerine getirmektir.

Yorum: Engellilere uygun otobüsler, okullar, uygun mekanlar yapılması gerekiyor, Adana'da öyle bir çalışma vardı, sonra geri çektiler engelli köyü yaptılar

Yorum: İşin kötü tarafı ne biliyor musunuz? Onlar da bazen durup duruken yapmıyor. Bir çok engelli ailesi ve bireyi de buna destek vermek için; "Ay ne güzel olur, yapın" diyor. Hatta bir anket yapın, belki bizim gibi düşünenler, azınlıkta kalacak. Yani öyle bir durum var maalesef, çünkü insanlar psikolojik olarak rahat yaşamak istiyor yani ben onunla uğraşmak istemiyorum diyor , ama işte bunun çözümü bu değil, böyle bir noktada ayrımcılıkla, kişileri ayrı yerlere hapsederek, sistem aslında kendisinden kaçıyor. Esas yapılması gereken şeyi yapmayıp, bir yere toplayıp, "oh herkes orada yaşasın" diyor. Biraz bu noktada, bence engelsizler kadar, engellileri de bilinçlendirmek gerektiğine inanıyorum, maalesef çünkü bunu da isteyen ve bunun için destek veren çok engelli ve engelli ailesi var.